

บทที่ ๒

แนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวความคิดในการพัฒนา

(ก) การพัฒนาภาค

การพัฒนาภาคและการพัฒนาประเทมีเป้าหมายที่สำคัญเช่นเดียวกันคือ การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดี รวมถึงการเพิ่มพูนรายได้ ชักจูงความยากจนและปรับปรุงคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ประพันธ์ เสวคนันท์ กล่าวว่าการพัฒนาภาคเป็นกระบวนการพัฒนาที่เน้นสนใจส่วนหนึ่งหรือหลาย ๆ ส่วนของประเทศที่จะต้องทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างทั้งทางคานเศรษฐกิจ สังคม และกายภาพ ในประเทศกำลังพัฒนามีความแตกต่างระหว่างภูมิภาคมาก การพัฒนาภาคควรมีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมสวัสดิการส่วนบุคคลและสวัสดิภาพทางสังคม โดยพยายามให้ประชาชนทุกคนมีส่วนได้รับผลของการพัฒนาอย่างทั่วถึง และส่งเสริมความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของภาคซึ่งเป็นเครื่องกำหนดระดับการกินที่อยู่ดีของประชาชนเป็นส่วนรวม จะเห็นได้ว่าการเพิ่มสวัสดิการและการเพิ่มความเจริญทางเศรษฐกิจของภาคจึงเป็นการกระจายรายได้และความเจริญไปสู่ส่วนต่าง ๆ ของประเทศ อันก่อให้เกิดความเสมอภาคระหว่างภาคและภายในภาค การพัฒนาจากภายในภาคจะต้องพิจารณาถึงส่วนประกอบของภาคคือเมืองและชนบท ซึ่งรัฐต้องสร้างกิจกรรมต่าง ๆ ที่เหมาะสมทั้งในเขตเมืองและเขตชนบทให้สมดุลกัน ดังเช่น ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์^๒ แสดงความคิดเห็นว่า ในเขตเมืองหลวงหรือเมืองใหญ่ ๆ ซึ่งเป็นศูนย์กลาง

^๑ ประพันธ์ เสวคนันท์, เศรษฐศาสตร์ภูมิภาค (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดวงกมล, ๒๕๒๐) ; หน้า ๑๓๖ - ๑๓๗.

^๒ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, การวางแผนพัฒนาภาคเพื่อกระจายรายได้ (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๒๐), หน้า ๕๖ - ๕๘.

ความเจริญของภาค ความแออัดของชุมชนและผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการพัฒนาเมืองและการพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นปัจจัยเรียกร้องให้รัฐเพิ่มการลงทุนเพื่อลดผลเสียหายที่มีต่อประชาชนและสังคม แคว้นเดียวกันในเขตชนบทอันกว้างใหญ่ไพศาลในส่วนต่าง ๆ ของภูมิภาค รัฐจำเป็นต้องเพิ่มการทุ่มเทกิจกรรม ทางเศรษฐกิจสังคมไปยังเขตยากจนและล้าหลังเหล่านั้นเช่นเดียวกันรัฐควรมีนโยบายปรับปรุงโครงสร้างเศรษฐกิจ เปลี่ยนแปลงภาวะการผลิตและการตลาดในเขตล้าหลัง โดยจัดให้มีโครงสร้างพื้นฐานสำหรับอุตสาหกรรม (Industrial infrastructure) ในเขตเหล่านี้ เพื่อก่อให้เกิดผลทางเศรษฐกิจจำเป็นที่มีนโยบายที่มุ่งไปในการจัดโครงการของรัฐให้รวมกันอยู่เพียง ๒ - ๓ จุดในเขตล้าหลัง (Spatial concentration of economic project) เพราะเป็นไปไม่ได้ที่จะให้เขตล้าหลังของภาคได้รับการพัฒนาในเวลาเดียวกันหมด การเลือกที่ตั้งของกิจกรรมในเขตชนบท (hinterland) จะมีผลในระยะยาวซึ่งจะก่อให้เกิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยการเปลี่ยนแปลงความนึกคิดและรับเอาพฤติกรรมใหม่ ๆ ทางเศรษฐกิจ และเขตชนบทเหล่านี้จะรวมเข้ากับระบบเศรษฐกิจและระบบข่าวสารที่เจริญแล้ว ซึ่งจะเป็นการชักจูงให้มีการลงทุนใหม่ ๆ ในเขตเหล่านี้เพิ่มขึ้น นับเป็นการกระจายขบวนการพัฒนาในเขตกว้างเปล่า ซึ่งเป็นการสร้างเศรษฐกิจให้มีลักษณะสมบูรณ์แบบ (national economic integration)

ทั้งนี้การวางแผนภาคจึงครอบคลุมทั้งการพัฒนาเมืองและชนบท สำหรับชนบทซึ่งโครงสร้างเศรษฐกิจส่วนใหญ่ได้แก่การเกษตร การวางแผนภาคเกษตรกรรมจึงถูกเชื่อมโยงกับขบวนการทางเศรษฐกิจและสังคมของสังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่ Darin-Drabkin * กล่าวว่าระบบการวางแผนภาคมีบทบาทสำคัญต่อการวางแผนพัฒนาเกษตรอย่างมาก โดยถือหลักการวางแผนพัฒนาในชนบท ไม่ควรดำเนินการเฉพาะที่ระดับหมู่บ้านเท่านั้น แต่ควรพิจารณา รวมทั้งภาคซึ่งประกอบด้วยหมู่บ้านต่าง ๆ และเมืองหรือศูนย์กลางกิ่งเมือง จึงจะสามารถแก้ไข

* H. Darin - Drabkin, Pattern of Cooperative Agriculture in Israel (Tel Aviv : "Aohdut" Coop. Press, 1962), PP.197 - 199.

ปัญหาชีวิตชาวชนบทให้อยู่ในโลกสมัยใหม่ได้ โครงสร้างเศรษฐกิจของหมู่บ้านจะดีขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีการเชื่อมโยงกับกิจกรรมที่ก่อให้เกิดรายได้อื่น ๆ ด้วย ซึ่งก็คืออุตสาหกรรม

สรุปได้ว่า การวางแผนภาคจึงมีความสำคัญต่อการสร้างความเจริญให้เกิดขึ้นในชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการส่งเสริมอุตสาหกรรมการเกษตรซึ่งจะมีผลต่อการเพิ่มผลผลิต เพิ่มการจ้างงานในภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการ ลดการเจริญเติบโตของเมืองใหญ่ ทำให้ภายในภาคเกิดความสมดุลย์ สิ่งสำคัญยิ่งในการวางแผนภาคที่เห็นได้ชัดแจ่มก็คือ การผสมผสานระหว่างการพัฒนาเมืองและการพัฒนาชนบทควบคู่กันไป

(ข) การพัฒนา ระบบเมืองและระบบชุมชน

การพัฒนา ระบบเมืองและระบบชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของการวางแผนภาคและ เป็นความพยายามที่จะลดช่องว่างระหว่างเมืองกับชนบท โดยกระจายชุมชนเมืองออกไปสู่ชนบท เป็นลำดับอย่างเหมาะสม ดังเช่น ชุมพร สังขปรีชา^๑ ให้ความเห็นว่า การพัฒนาเมืองรอง และชุมชนชนบทระดับตำบลและอำเภอที่สำคัญ ๆ ซึ่งเป็นศูนย์กลาง เป็นยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมกับสังคมเกษตรกรรมในชนบท การเกษตรจะก้าวหน้าทันสมัยได้ต้องมีฐานพัฒนาประจำถิ่นที่ใหญ่พอและจะเป็นฐานในการกระจายอุตสาหกรรมไปสู่ภูมิภาค ทั้งแต่อุตสาหกรรมขนาดย่อมจนถึงอุตสาหกรรมขนาดหนักขึ้นพื้นฐานที่ใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นวัตถุดิบ ซึ่งเรื่องนี้ อมรา พงศาพิชญ์^๒ กล่าวไว้ว่า การพยายามพัฒนาศูนย์กลางชุมชนขนาดเล็กให้มีความเป็นเมืองมากขึ้นจะก่อให้เกิดโอกาสในการจ้างงาน การศึกษาอบรม ซึ่งเป็นการปรับปรุงสภาพ

^๑ชุมพร สังขปรีชา, "การลดช่องว่างระหว่างเมืองกับชนบท อุตสาหกรรมแห่งชาติ ยุค ๒๐๐ ปี" มติชน (๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๕) : ๕.

^๒Amara Pongsapich, "Urbanisation of small central places," in Institutional and Human Resources Development in the Chonburi Region, ed. Amara Pongsapich et al. (Bangkok: Chulalongkorn University Social Service Research Institute, 1979), pp. 458 - 459.

สังคมของประชาชนให้สูงขึ้น และจะมีผลต่อการลกดช่องว่างระหว่างเมืองกับชนบทให้น้อยลง เมืองขนาดเล็กนี้จะเป็นศูนย์พัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ของพื้นที่ใกล้เคียงในบริเวณโดยรอบ ค่าย เช่นเดียวกับ Bert F. Hoselitz^๑ มีความเห็นว่า ศูนย์กลางเมืองขนาดเล็กจะเป็นศูนย์รวมชีวิตของชาวชนบทและชาวเมือง ประชากรในพื้นที่ส่วนใหญ่จะมีงานทำทั้งการ ทำเกษตร และในโรงงานอุตสาหกรรมขนาดเล็ก ชาวเมืองและชาวชนบทจะได้รับสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ทั้งด้านการศึกษา สาธารณสุข ตลอดจนการบริการด้านเทคโนโลยีที่เหมาะสม ซึ่งจะเอื้ออำนวยต่อการเพิ่มผลผลิตการเกษตร แม้ในการพัฒนาระบบเมืองตาม แบบจำลองของมาร์แชลล์ให้รู้จักความเหลื่อมล้ำระหว่างเมืองกับชนบทให้หมดสิ้นไป ดังที่ เองเกลส์ กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่าจะผนึกเมืองกับชนบทเข้าเป็นชุมชนเดียวกันซึ่งจะช่วย สนับสนุนการผลิตทั้งการเกษตรและอุตสาหกรรม นอกจากนี้จะเป็นการส่งเสริมการพัฒนา สิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อบุคคลในการผลิตทั้งสองสาขาค่าย^๒

อย่างไรก็ตามการพัฒนากระบวนเมืองหรือระบบชุมชนในชนบทให้เป็นฐานเพื่อพัฒนา การเกษตรที่ทันสมัยจำเป็นต้องคำนึงถึงความเป็นอยู่ของชาวชนบทเป็นสำคัญ ซึ่งส่วนใหญ่ ใชีวิตประจำวันจำกัดอยู่แค่ในไรนา ดังนั้นการพัฒนาเมืองหรือศูนย์กลางชุมชนจึงต้องให้ สัมพันธ์กับชีวิตและความเป็นอยู่ของเกษตรกรราย

จากแนวความคิดดังกล่าวจะเห็นได้ว่า การพัฒนาระบบเมืองและระบบชุมชนไม่ว่า จะอยู่ในลักษณะเมืองใดก็ตามมีความมุ่งหมายของการกระจายความเจริญออกไปสู่ภูมิภาค ค่ายการกระจายเมืองหรือศูนย์กลางบริการชุมชนขนาดต่าง ๆ ออกไปยังท้องถิ่น รวมทั้ง

^๑Bert F. Hoselitz, "Rural-Urban Relationships and the Development of Rural Areas in Developing Countries," in Rural development in changing world, ed. Raanan Weitz and Yehuda H. Landau (Cambridge, Mass. : MIT Press, 1971), P.182.

^๒ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, "พัฒนาการสังคมเมืองของระบบสังคมนิยม, : บทวิเคราะห์ เปรียบเทียบ," เศรษฐศาสตร์ปริทัศน์ ๕(กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๒๕) : ๒๓๐.

พัฒนาฐานเศรษฐกิจซึ่งจะก่อให้เกิดรายได้ที่พอเพียง การจัดบริการทางสังคมเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิต สิ่งเหล่านี้จะดึงดูดประชาชนให้อยู่ในท้องถิ่นรวมทั้งผู้ประกอบการใหม่มาลงทุน

แนวความคิดในการใช้ศูนย์กลางบริการชุมชนชนบทเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชนบท และภาคเป็นที่แพร่หลายและเป็นการนำเอาแบบจำลอง (model) ของการพัฒนาเศรษฐกิจ เกือบทั้งหมดมาใช้ผสมผสานให้สัมพันธ์กัน กล่าวคือ มีลักษณะการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ สูงสุด กระจายความอุดมสมบูรณ์ที่มีอยู่อย่างยุติธรรมและมีผลกระทบต่อธรรมชาติน้อยที่สุด แนวทางที่ชัดเจนดังกล่าวก็คือการสร้างศูนย์กลางในพื้นที่ชนบท ซึ่งจำเป็นที่จะต้องหาที่ตั้งของ การบริการต่าง ๆ ที่เหมาะสมสำหรับส่งเสริมการผลิตและปรับปรุงคุณภาพชีวิต ซึ่ง Friedmann ได้เสนอให้มีชุมชนเกษตรนคร (Agropolitan) เป็นศูนย์กลางที่จะแพร่ กระจายนวัตกรรม (innovation) โดยใช้ศูนย์กลางชุมชนระดับกลางและระดับต่ำในระบบ ชุมชนเป็นชุมชนพื้นฐาน ประสานสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างประชาชนในชนบท รวมทั้งใช้ แรงงานที่มีอยู่ให้เป็นประโยชน์ในการผลิตทั้งด้านเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมท้องถิ่น และเป็นแหล่งทำรายได้ให้กับท้องถิ่น เกษตรนครจะมีรัศมีการให้บริการที่สามารถให้ประชาชน ในชนบทได้ติดต่อกับศูนย์กลางบริการชุมชนโดยง่าย คือประมาณ ๕ - ๑๐ กิโลเมตร ศูนย์กลาง บริการชุมชนเหล่านี้จะต้องเชื่อมโยงระหว่างเมืองใหญ่กับชนบทอย่างเป็นระบบโดยเส้นทางคมนาคมที่สะดวก

DHV Consulting Engineers, Guidelines for rural centre planning (New York : United Nations, 1979), PP.14 - 15.

J. Friedmann and M. Douglass, "Agropolitan Development : Towards a New Strategy for Regional Planning in Asia," in Growth Pole Strategy and Regional Development Planning in Asia, ed. UNCRD (Nagoya, Japan : UNCRD, 1976), p.376.

ประเทศที่ประสบความสำเร็จจากการพัฒนาภาคโดยใช้ศูนย์กลางบริการชุมชนชนบท (Rural service centres) โคน์แก อิสราเอล ซึ่งมีแผนโครงสร้างชนบทที่สมบูรณ์แบบ ครอบคลุมถึงชุมชนเกษตร ชุมชนเมืองและศูนย์กลางบริการชุมชนชนบทที่อยู่ในพื้นที่ โดย กำหนดหมู่บ้าน ๔ ถึง ๔ หมู่บ้าน รวมกลุ่มกันอยู่รอบ ๆ ศูนย์กลางบริการชุมชนชนบท หมู่บ้าน แต่ละแห่งจะมีประชากรประมาณ ๔๐ ครอบครัว ภายในหมู่บ้านเองจะมีการบริการที่จำเป็น ต่อเกษตรกร เช่น ร้านของชำ โรงเรียนอนุบาล และสุเหร่ายิว ส่วนการบริการอื่น ๆ เช่น ตลาด การรวบรวมผลผลิต หน่วยเครื่องมือกลการเกษตร การศึกษา สาธารณสุข และการ บันเทิงจะรวมอยู่ในศูนย์กลางบริการชุมชนชนบท ซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านแต่ละแห่งไม่เกิน ๕ กิโลเมตร การบริการที่ล้ำค้ำสูงขึ้นจะไปไว้ในชุมชนเมืองของภาค สร้างสภาพเศรษฐกิจ สังคมในศูนย์กลางบริการชุมชนชนบทให้ดึงดูดใจเจ้าหน้าที่และบุคคลากรที่มีความรู้ความสามารถ ซึ่งปฏิบัติงานในโครงการพัฒนาชนบทร่วมกับเกษตรกร เช่น หน่วยงานส่งเสริมการเกษตรที่ไค์ ทำการฝึกอบรมเกษตรกรให้มีความรู้ในการทำเกษตรแผนใหม่ นอกจากนี้ยังเป็นศูนย์รวมกลุ่ม เชื้อชาติยิวซึ่งอพยพมาจากประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก กลุ่มประชากรเหล่านี้จะมาใช้บริการและ พบปะกันที่ศูนย์กลางบริการชุมชนชนบท นับว่าเป็นขบวนการผสมผสานเชื้อชาติยิวอย่างค่อยเป็น ค่อยไป

สำหรับประเทศไทยได้มีการเสนอกลวิธีพัฒนาชนบทแบบนิคมสหกรณ์การเกษตรอันนะ ธานี โดยเสนอให้มีเมืองเกษตรแผนใหม่สำหรับเกษตรกรไทย นิคมรูปแบบนี้จะเป็นการจัดที่ ดินให้แก่เกษตรกรที่ยากจนเช่าทำกินรวมกันเป็นหมู่บ้าน ๆ ละ ๓๐๐ ครัวครัว มีศูนย์กลาง หมู่บ้านห่างจากบ้านไม่เกิน ๒ กิโลเมตร ทำหน้าที่ให้บริการทางสังคมที่จำเป็นแก่เกษตรกร เช่นเดียวกับในเมือง โคน์แก โรงเรียนประถมศึกษา ตลาด ร้านค้า ศาลาประชาคม วัด

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

*Yehuda H. Landau and Avshalom Rokach, "Rural Development in Israel." in Rural development in a changing world, PP.494 - 495.

สำนักงานสหกรณ์ สถานศึกษา ฯลฯ ในจำนวนหมู่บ้านตั้งแต่ ๒ หมู่บ้านขึ้นไปจะมีศูนย์กลางชุมชนห่างจากหมู่บ้านไม่เกิน ๔ - ๕ กิโลเมตร ให้บริการทางสังคม ลำดับสูงกว่าศูนย์กลางหมู่บ้าน และศูนย์กลางชุมชนนี้จะเป็นที่ตั้งโรงเรียนมัธยม ศูนย์การค้า คลินิก หรือสถานเอนามัย สนามกีฬา โรงภาพยนตร์ โรงงานอุตสาหกรรม ฯลฯ โดยมุ่งหวังที่จะให้ชุมชนเกษตรเหล่านี้มีความเจริญทัดเทียมชุมชนเมือง นอกจากอาชีพด้านการเกษตรก็ยังให้เกษตรกรมีอาชีพรับจ้างและทำงานอุตสาหกรรมอีกด้วย*

(ค) การพัฒนาชนบท

การพัฒนาชนบทเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาภาคและมีหลักการที่สอดคล้องสัมพันธ์กับการพัฒนาภาคโดยรวม การพัฒนาชนบทเป็นแนวนโยบายที่สำคัญ เพราะเป็นสาขาพื้นฐานของระบบเศรษฐกิจและครอบคลุมประชาชนและแรงงานส่วนใหญ่ของภาคมาตการที่ใช้พัฒนาชนบทที่มีประสิทธิภาพได้แก่การพัฒนาชนบทสมบูรณ์แบบหรือแบบผสมผสาน (Integrated Rural Development) สิริชัย วัชรโรจน์^๒ ได้กล่าวว่าเป็นการผนึกกิจกรรมพัฒนาชนบท (Package Rural Development) ที่สามารถจะนำไปปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยเล็งถึงผลที่จะตกอยู่กับคนชนบทส่วนใหญ่ที่ยากจน และระบบการพัฒนาทั้งหมดซึ่งได้แก่การเพิ่มผลผลิตทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ต้องมีความสัมพันธ์และประสานซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ USAID^๓ ได้เสนอข้อคิดเบื้องต้นในการนำไปปฏิบัติว่า การวางแผนพัฒนาควรเริ่มจากระดับท้องถิ่นไปจนถึงระดับชาติ จากเมืองเล็กไปจนถึงเมืองใหญ่ และ

*อัน นิมมานเหมินท์, "พัฒนาชนบทด้วยการสร้างดินฐานและไร่เกษตรขนาดใหญ่ สยามรัฐ (๑๒ มิถุนายน ๒๕๓๔) : ๓.

^๒สิริชัย วัชรโรจน์, "การพัฒนาชนบทแบบบูรณาการ : ยุทธวิธีที่เป็นความหวังเพื่อการพัฒนาชนบท" วารสารพัฒนาบริหารศาสตร์ ๓๓(มกราคม ๒๕๓๔) : ๖๓ - ๖๔.

^๓ Dennis A. Rendinelli and Kenneth Ruddle, Urban Functions In Rural Development : an analysis of integrated spatial development policy (Washington D.C. : Agency for International Development, 1976), PP.48 - 50.

จัดสร้างสาธารณูปโภคขนาดเล็กและการบริการทางสังคมให้ พร้อมทั้งนำเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาใช้ ควรเน้นการผลิตอาหารและการตลาดในท้องถิ่น จะต้องลำดับความสำคัญของการลงทุนให้สมดุลย์ระหว่างชนบทกับเมือง นอกจากนี้โครงการปรับปรุงดินจะต้องสอดคล้องกับการจัดตั้งนิคมขนาดเล็กและขนาดใหญ่ อย่างไรก็ตามการวางแผนจะสำเร็จได้ง่ายขึ้นถ้าประชาชนให้ความร่วมมือ

จากแนวความคิดดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า การวางแผนพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายและแนวทางของการพัฒนาภาค รวมทั้งต้องประสานกับการวางแผนพัฒนาภาค ซึ่งตรงกับแนวความคิดของ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์^๑ ที่ว่าแผนพัฒนาชนบทไม่ควรอยู่โดดเดี่ยว หากจะประสานกับการวางแผนพัฒนาภาค การวางแผนสาขาเศรษฐกิจและการวางแผนระดับภาคของประเทศ โครงการย่อย ๆ ของแผนพัฒนาชนบทที่เกี่ยวข้องกับการลงทุนทางเศรษฐกิจจะต้องเชื่อมโยงกับกิจกรรมทางสังคมอย่างสมดุลย์กัน ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการบริการทางเศรษฐกิจสังคมแก่ประชาชนในเขตชนบท แนวทางพัฒนาชนบทรูปแบบนี้จะได้ผลก็คือเมื่อกระทำในเขตเกษตรกรรมที่เบิกใหม่คือในรูปของนิคม

ประเทศไทยได้นำความคิดเหล่านี้มาใช้พัฒนาพื้นที่ชนบทหลายแห่งรวมทั้งโครงการนิคมสร้างตนเอง สมวงษ์ วงศ์วอนแสง^๒ ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับโครงการนิคมสร้างตนเองว่า การจัดตั้งนิคมสร้างตนเองเป็นการพัฒนาชนบทในลักษณะสมบูรณ์แบบรูปหนึ่ง เพราะเป็นการจัดชุมชนชนบทเพื่อการตั้งถิ่นฐานที่มีการวางแผนล่วงหน้า (Planned Settlement)

^๑ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, "หลักการวางแผนพัฒนาชนบท" ใน รวมบทความทางวิชาการ เล่มที่ ๑๕, กรมการปกครอง, บุรวบรวม (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, ๒๕๓๑), หน้า ๑๔๖ - ๒๐๐.

^๒สมวงษ์ วงศ์วอนแสง, "เรื่องการพัฒนาชนบทสมบูรณ์แบบ," บรรยาย ณ สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๗ ตุลาคม ๒๕๒๐. (พิมพ์ทิ้ง)

โดยรวมการพัฒนาทั้งด้านต่าง ๆ มาผสมผสานกัน คือด้านเศรษฐกิจสังคม (Integrated socie - economic development activities) ด้านการวางแผนกายภาพ (Physical planning) และด้านเกษตรสมบูรณ์แบบ (Integrated farming programme) ในอันที่จะสนับสนุนและพัฒนาประชาชนในพื้นที่นิคมสร้างตนเองให้มีการกินคืออยู่ที่ มีอาชีพและรายได้มั่นคง A.N.Seth * ได้กล่าวถึงโครงการนิคมว่า เป็นแผนพัฒนาชนบทที่สำคัญของประเทศไทย ในขณะที่การเกษตรยังเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจหลักที่สามารถที่จะเพิ่มผลผลิตและการส่งออกได้อีกมาก โครงการจึงควรมีเป้าหมายอยู่ที่การพัฒนา นิคมสมบูรณ์แบบ (Integrated Approach) โดยเริ่มตั้งแต่การพัฒนาที่ดินจนถึงการ จัดตั้งสหกรณ์ของนิคม ตลอดจนการบริการต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการฟื้นฟูในการพัฒนา

จากแนวความคิดต่าง ๆ ของการพัฒนาที่กล่าวมา ในการศึกษานี้จึงมุ่งเน้นที่จะ วางแผนพัฒนาระบบชุมชน โดยใช้ศูนย์กลางบริการชุมชนแต่ละตำบลเป็นกลวิธีในการพัฒนา พื้นที่นิคมสร้างตนเอง ซึ่งจะเป็ศูนย์กลางของการกระจายนวัตกรรมไปสู่ชนบทเกษตรได้อย่าง ทั่วถึง

๓.๒ ทัศนียานกลางและการวางแผนภาค

นักวางแผนหรือนักบริหารมักใช้แนวความคิดเรื่องลำดับสำคัญของชุมชนและเมืองมา เกี่ยว ข้องกับการจัดองค์การบริหารภาค ข้อเสนอที่สำคัญในการสนับสนุนแนวความคิดยานกลางคือ การวางแผนภาคก็สามารถนำระบบของศูนย์กลางที่จัดรูปตามลำดับสำคัญมาใช้เป็นวิธีการ กระจายส่วนราชการและการบริหารของภาค ดังนั้นทัศนียานกลางจึงมีบทบาทที่สำคัญในการ วางแผนภาค กล่าวคือ ใช้เป็นกรอบให้เกิดความเข้าใจต่อโครงสร้างทางพื้นที่ของภาคและ เป็นแบบจำลอง (model) สำหรับการวางแผนในอนาคต ซึ่งจะหลีกเลี่ยงความซ้ำซ้อน

*A.N.Seth, "Problem of Planning and Administration of Land Settlement and Resettlement Programmes," Paper presented at FAO Regional Office, Bangkok, Thailand, 9 - 13 February 1970.

และสิ่งเปลี่ยนแปลงของการบริการต่าง ๆ ขณะเดียวกันก็จะเป็นวิธีที่ใช้ในการบริหารและจัดสรรทรัพยากรภายในภาคอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ยังทำให้สามารถปรับปรุงสาธารณูปโภค สาธารณูปการ เป็นไปตามความเป็นจริงซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อสังคมและเป็นการประหยัดค่านาคกว่าวิธีการใช้โครงข่ายของศูนย์กลางและขนาดของกิจกรรมที่เหมาะสมกับศูนย์กลางแต่ละแห่ง

จากแนวความคิดในการกำหนดให้ศูนย์กลางเป็นจุดเริ่มต้นของการเจริญเติบโตของภาค ในทางปฏิบัติจะเห็นว่าโครงสร้างทางฟังก์ชันของชุมชนและความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันเป็นสิ่งสำคัญต่อการเจริญเติบโต ปรากฏการณ์ของความเป็นเมืองในโลกที่ ๓ เมืองใหญ่ ๆ กำลังเติบโตทั้งในค่านาขนาดและความซับซ้อนของฟังก์ชันทั้งยังเพิ่มฟังก์ชันใหม่ ๆ อุตสาหกรรม เวลา จำนวนประชากรเมืองมีเปอร์เซ็นต์สูงขึ้นจากจำนวนประชากรรวมทั้งประเทศและมีเทคโนโลยีใหม่ ๆ เพิ่มขึ้น ซึ่งเป็นตัวแปรที่มีผลกระทบต่อนพื้นที่ชนบท ดังนั้นความสัมพันธ์ของเมืองและชนบทก็ยังมีอยู่ต่อเนื่อง ชบวนการเป็นเมืองในประเทศต่าง ๆ ไม่เหมือนกันจะผันแปรไปตามภูมิภาคของโลก ซึ่ง TG.Me Gee ได้เน้นถึงจุดที่ว่า เมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีลักษณะของความเป็นเมืองแบบ Pseudo Urbanization คือ ประชากรเมืองเติบโตอย่างรวดเร็ว ไม่ได้สัดส่วนกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ส่วนศูนย์กลางในชนบทไม่มีฟังก์ชันหรือมีไม่เพียงพอที่จะกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งความจริงแล้วศูนย์กลางชนบทที่มีอยู่ปัจจุบันทำหน้าที่เป็นเพียงตลาดแลกเปลี่ยนผลผลิต ดังนั้นในการ

* John Glassen, An Introduction to Regional Planning (London : Hutchinson, 1978), PP. 162 - 163.

** James Hafner, "Aspects of the Regional Spatial System", in Institutional and Human Resources Development in the Chenburi Region, P. 59.

วางแผนภาคจึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทของศูนย์กลางซึ่งมีฟังก์ชันต่าง ๆ ทั้งเมืองและชนบท และจะต้องทำให้ฟังก์ชันต่าง ๆ ในชุมชนลำดับต่าง ๆ มีความสัมพันธ์กัน มิฉะนั้นจะเป็นอุปสรรคที่มันทอนเศรษฐกิจของภาค หากโครงสร้างทางพื้นที่ของภาคมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด การกระจายตัวของชุมชนใกล้เคียงกับ Rank size rule ก็เชื่อได้ว่าจะไม่มีเมืองโตเดี่ยว (primate city) เกิดขึ้น จึงสรุปได้ว่าสามารถนำทฤษฎีย่านกลางมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์โครงสร้างทางพื้นที่ และเป็นแนวทางในการวางแผนเปลี่ยนแปลงตำแหน่งของเมืองและศูนย์กลางชุมชนที่สำคัญในการกระจายความคึกคักนิยม การจึกลำดับสัคย์ของชุมชนในพื้นที่ และประเมินความเหมาะสมของระบบชุมชนในการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจในเรื่องของการลงทุนต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กับทรัพยากรในภาค ซึ่งบางประเทศได้นำทฤษฎีนี้มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาโครงสร้างของชุมชน การพัฒนาพื้นที่ เช่น ในประเทศอิสราเอล นำมาใช้กับพื้นที่ที่แห้งแล้งทางคอนโทของนครเบรูซาเลม ประมาณ ๔๐ ไมล์ โดยมึระบบชลประทานที่ก้าวหน้า

๒.๓ การจึกลำดับสัคย์ชุมชน

การกำหนดศูนย์กลางบริการชุมชนให้ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางที่สามารถนำทฤษฎีย่านกลางมาใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ลำดับความสำคัญของชุมชนได้ ซึ่งหลักการของทฤษฎีย่านกลางมีดังนี้

๒.๓.๑ หลักการทั่วไป

แนวความคิดของ Christaller เกี่ยวกับลำดับสัคย์ของระบบชุมชนมีหลักใหญ่โตแก่ หลักการตลาด และหลักการขนส่ง ส่วน Lösch ได้กล่าวถึงอาณาบริเวณทางเศรษฐกิจ

^๑ John Glasson, An Introduction to Regional Planning,

P. 163.

^๒ DHV Consulting Engineers, Guideline for rural centre planning,

PP.53 - 54.

ในเรื่องพื้นที่ตลาดที่แตกค่างกันมาก และ Galpin ก็วิเคราะห์ย่านกลางจากผลของการศึกษาในชนบท ซึ่งสามารถสรุปแนวความคิดกว้าง ๆ ที่ใช้เป็นข้อสมมุติพื้นฐานในการวิเคราะห์หลักสำคัญคือ

- (ก) พื้นที่ทางกายภาพรวมเรียบ ไม่มีลักษณะใด ๆ ที่ทำให้ที่ใดแตกค่างไปจากที่อื่น (เช่น ไม่มีภูเขา แม่น้ำ ทะเลทราย ฯลฯ)
- (ข) การคมนาคมขนส่ง สามารถทำได้ทุกทิศทางโดยมีความง่ายและราคาของการขนส่งเท่ากันตลอด
- (ค) มนุษย์จะตัดสินใจกระทำการใด ๆ เพื่อให้ได้กำไรสูงสุด (profit maximiser) และมีเหตุผลที่จะเปรียบเทียบก่อนการตัดสินใจใด ๆ

๒.๓.๒ แนวความคิดหลัก

- (ก) การรวมตัวเข้าสู่จุดเคียว ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติที่มวลสารอยู่รอบ ๆ ศูนย์กลาง (nucleus) เช่นเดียวกับ Christaller เชื่อว่า การบริการ (services) ก็จะมากกระจุกตัวกันอยู่รอบ ๆ จุดที่มีความสำคัญมากกว่าจุดอื่น ๆ ที่ไม่สำคัญ
- (ข) สถานที่ที่เป็นย่านกลาง ลักษณะที่สำคัญที่สุดของทฤษฎีย่านกลาง ได้แก่ ย่านกลาง (ศูนย์กลาง) ซึ่งก็คือชุมชนอาจเป็นนคร (city) เมือง (Town) หรือแม่แก่ชุมชน (community) คุณลักษณะที่เด่นของชุมชนศูนย์กลางก็คือเป็นสถานที่จัดหาสินค้าบริการไว้บริการแก่พื้นที่ในเขตอิทธิพล การบริการอาจกว้างขวางหรือขนาดเล็ก ขึ้นอยู่กับชนิดของฟังก์ชัน ณ ศูนย์กลางชุมชนนั้น ๆ

Lalit K.Sen et al., Planning Rural Growth Centres for

Integrated Area Development, PP. 23 - 26.

สถานที่ที่เป็นย่านกลางของภาคจะเป็นชุมชนที่เป็นศูนย์กลางสำคัญของภาค มีฟังก์ชันที่เป็นศูนย์กลาง (central function) ไว้บริการประชากรของภาค ศูนย์กลางที่มีฟังก์ชันมากและบริการประชากรโตกว้างไกลย่อมมีลำดับสูงกว่าศูนย์กลางที่มีฟังก์ชันน้อย ซึ่งมีลำดับต่ำกว่า และค่าที่สุกคามลำดับ

(ก) ความสำคัญและความเป็นศูนย์กลาง ชุมชนทุกแห่งย่อมมีความสำคัญอยู่ในตัว ซึ่งมักจะกำหนดความสำคัญของชุมชนด้วยขนาดประชากรหรือขนาดพื้นที่ของชุมชน แต่ทั้งสองสิ่งนี้ก็ไม่ได้แสดงความสำคัญหรือความเป็นศูนย์กลางที่แน่นอน ยังไม่มีข้อสรุปใด ๆ ยืนยันว่าขนาดประชากรใช้กำหนดความสำคัญหรือความเป็นศูนย์กลางชุมชนได้ อย่างไรก็ตามก็อาจพบว่ามีความสัมพันธ์กันอยู่ระหว่างขนาดประชากรและค่าความเป็นศูนย์กลาง

(ง) ฟังก์ชันของศูนย์กลาง ปกติฟังก์ชันที่แสดงความเป็นศูนย์กลางจะไม่ปรากฏอยู่ในชุมชนทุกแห่ง ทฤษฎีย่านกลางได้จำแนกฟังก์ชันที่ศูนย์กลางไว้เป็นฟังก์ชันระดับสูงและระดับต่ำ ฟังก์ชันระดับสูงจะมีอยู่ในศูนย์กลางลำดับสูง Christaller เชื่อว่าทุก ๆ ฟังก์ชันที่ผู้บริโภคนิยมเป็นฟังก์ชันของศูนย์กลาง และได้ให้ข้อเสนอไว้ว่าควรจะมีการจัดการเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของศูนย์กลางด้วย โดยแสดงความเห็นว่า อุตสาหกรรม เช่น การแปรรูปอาหาร อุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์นม น้ำตาล ผลไม้กระป๋อง เหล่านี้ควรตั้งอยู่ในศูนย์กลางลำดับสูง

(จ) เขตอิทธิพลหรือพื้นที่บริการ เขตอิทธิพลของศูนย์กลางที่แท้จริงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางและเขตรอบนอก ดังนั้นเขตอิทธิพลจึงเกิดจากระยะทางที่ประชาชนเดินทางไปใช้บริการฟังก์ชันหลาย ๆ ชนิดที่มีอยู่ในศูนย์กลางนั้น ๆ

(ฉ) ระยะทางทางเศรษฐกิจและระดับสินค้า (Range of goods) ทาม ทฤษฎีตั้งเดิม demand และ supply ในพื้นที่ถูกกำหนดด้วยตารางสินค้า การประกันภัย ค่าเก็บรักษาสินค้า การสูญเสียน้ำหนักของสินค้าและระยะเวลา ในกรณีการขนส่งผู้โดยสาร ก็กำหนดโดยค่าใช้จ่ายในการเดินทาง เวลา และความไม่สะดวกสบายของผู้โดยสาร การพิจารณาสินค้าและผู้โดยสารดังกล่าวได้อาศัยข้อสมมุติเกี่ยวกับแนวทางประเพณีปฏิบัติในการซื้อของผู้บริโภค รวมทั้งอิทธิพลหรือปัจจัยที่กำหนดให้ผู้บริโภคแต่ละคนกระทำลงไปเช่นนั้น

ฉะนั้นระดับของสินค้าจึงถูกกำหนดโดยราคาสินค้าสัมพันธ์กับรายได้ของผู้บริโภค ประกอบกับตัวแปรที่เพิ่มขึ้น ได้แก่ ค่าใช้จ่ายในการเดินทางของผู้ซื้อสินค้าหรือผู้ขายสินค้านั้นคือระดับสินค้า คือระยะทางที่ไกลที่สุด ซึ่งได้แก่ ราคาสินค้า บวกด้วยค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปซื้อสินค้าที่ผู้บริโภคเต็มใจที่จะจ่ายสำหรับการซื้อสินค้านั้น ๆ

จะเห็นได้ว่าสินค้าหรือฟังก์ชันแต่ละชนิดย่อมมีคุณลักษณะของตัวเองซึ่งจะเปลี่ยนแปลงไปตามย่านกลางแต่ละแห่งและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้เมื่อแสดงระดับของฟังก์ชันที่เป็นศูนย์กลาง ซึ่งอยู่ในศูนย์กลางลำดับต่างๆ ด้วยวิธีนี้ก็จะได้วงกลมรอบศูนย์กลางมีทั้งขอบเขตคอนบน (upper limit) หรือ (Range of good) และขอบเขตคอนล่าง (lower limit) หรือค่า Threshold แต่ถ้ามหาสินค้าหรือบริการอยู่ไกลเกินขอบเขตคอนบน ผลตอบแทนที่จะได้รับจากสินค้าเมื่อเทียบกับความพยายามที่จะต้องใช้ในการเดินทางจะไม่คุ้มค่าหรือเป็นไปในทางลบ ลูกค้าก็จะหันไปใช้บริการจากศูนย์กลางอื่นที่มีสินค้าประเภทเดียวกัน แต่อยู่ใกล้กว่า ส่วนขอบเขตคอนล่างใช้เป็นตัวชี้เชิงปริมาณที่กำหนดขึ้นจากจำนวนประชากรที่น้อยที่สุด ซึ่งจะสนับสนุนฟังก์ชันนั้น ๆ ในศูนย์กลางให้ตั้งอยู่ได้โดยไม่ขาดทุน ฉะนั้นขอบเขตคอนล่างหรือค่า threshold จึงเป็นปัจจัยที่สำคัญในการกำหนดชนิดฟังก์ชัน คุณภาพ และราคาสินค้าบริการของศูนย์กลาง

จากหลักการทั่วไปและแนวความคิดของทฤษฎีย่านกลาง ซึ่งให้เห็นว่า ลำดับศักดิ์ของศูนย์กลางส่วนใหญ่เป็นผลมาจากระดับสินค้า และอำนาจในการซื้อ (วัดได้จากประชากร) หรือค่า threshold ซึ่งเมื่อจึกลำดับก็จะได้ศูนย์กลางชุมชนลำดับสูงสุด ค่า ค่าสุด และศูนย์กลางระดับย่อย ๆ ลงมาอีก

ความเป็นศูนย์กลางชุมชนสะท้อนให้เห็นความสำคัญที่สัมพันธ์กันในการแบ่งลำดับชั้นตามลำดับศักดิ์ ต่อไปนี้จะเสนอตัวแบบจำลอง (model) ซึ่งจะใช้เป็นกรอบของการจัดลำดับศักดิ์ ได้แก่

๒.๓.๓ แบบจำลองของคริสตอลเลอร์ (Christaller's model) หรือ
Regular Lattice model

เนื่องจากสินค้าแต่ละชนิดมีความสัมพันธ์กับพื้นที่ตลาด ยิ่งสินค้ามีลำดับสูงก็ยิ่งมีพื้นที่ตลาดกว้างใหญ่ สมมุติว่าย่านกลางที่มีลำดับสูงยอมมีสินค้าระดับสูงด้วย และย่านกลางที่มีลำดับต่ำก็จะจัดหาสินค้าระดับต่ำไว้ ดังนั้นย่านกลางที่อยู่ในลำดับสูงก็จะมีพื้นที่ตลาดกว้างกว่าย่านกลางลำดับต่ำ และย่านกลางที่มีลำดับต่ำควรจะต้องอยู่ที่ไหนจึงจะสัมพันธ์กันกับย่านกลางลำดับสูง คำตอบก็คือควรอยู่ภายในสามเหลี่ยมคาหมากรุก (triangular - tessellation) ของย่านกลางลำดับสูง นั่นคืออยู่ตรงจุดศูนย์กลางของพื้นที่สามเหลี่ยมคาหมากรุก ดังนั้นทรงมุมของรูปสามเหลี่ยมจะเป็นย่านกลางลำดับสูง พิจารณาเช่นนี้เรื่อยไปจนถึงสินค้าและย่านกลางลำดับต่ำ ย่านกลางลำดับต่ำสุด ก็จะใกล้ลำดับศกย์ และพื้นที่ตลาดที่สมบูรณ์ เราสามารถสรุปลักษณะที่สำคัญของลำดับศกย์ที่กล่าวมานี้ไว้ว่า

(๑) ย่านกลางที่มีลำดับต่ำแต่ละแห่งจะตั้งอยู่ที่กึ่งกลางระหว่างย่านกลางที่มีลำดับสูงสามแห่ง

(๒) ย่านกลางที่มีลำดับสูงกว่าแต่ละแห่ง จะมีย่านกลางลำดับต่ำกว่า ๖ แห่ง ล้อมรอบ และแต่ละแห่งจะมีพื้นที่ตลาดเป็นรูปหกเหลี่ยม

(๓) ย่านกลางแต่ละแห่งซึ่งอยู่ในลำดับที่ต่ำกว่าจะถูกแบ่ง (shared) ด้วยย่านกลางลำดับสูงกว่า ๓ แห่ง

(๔) ย่านกลางลำดับสูงแต่ละแห่งจะคลุมพื้นที่ตลาดของย่านกลางที่มีลำดับต่ำกว่าอีก ๓ แห่ง หมายความว่า ย่านกลางลำดับสูงแต่ละแห่ง นอกจากจะมีพื้นที่ตลาดของตัวเองแล้ว ยังมีพื้นที่ตลาดของย่านกลางลำดับต่ำอีก ๓ แห่ง ที่จะก่อให้เกิดบริการด้วย ดังนั้นพื้นที่ตลาดทั้ง ๓ แห่ง ก็คือ พื้นที่ตลาดของย่านกลางลำดับสูงซึ่งคลุมพื้นที่ตลาดของย่านกลางที่มีลำดับต่ำ บวกกับอีกสองแห่งซึ่งประกอด้วย $\frac{2}{3}$ ของย่านกลางลำดับต่ำอีก ๖ แห่ง โดยแบ่งกันกับย่านกลางลำดับสูงอีกสองแห่ง การเรียงลำดับแบบนี้เรียกว่าเป็นการเรียงลำดับ

ศักย์แบบ $k = ๓$ กังรูป ๒.๑ ก. ซึ่งคริสตอลเลอร์ได้นำมาใช้เป็นหลักของการตลาด (Marketing principle) ในการจัดลำดับย่านกลาง

นอกจากนี้คริสตอลเลอร์ยังใช้หลักอื่นเพิ่มขึ้นไปอีกได้แก่หลักของการขนส่งและหลักการบริหาร ซึ่งมีความแตกต่างจากหลักการตลาดตรงที่ย่านกลางลำดับค่าของหลักการตลาดทั้งอยู่ที่มุมของรูปหกเหลี่ยมของย่านกลางลำดับสูงแค่นั้นหลักการขนส่งตั้งอยู่ที่กึ่งกลางของเส้นขอบเขตพื้นที่ตลาดระหว่างย่านกลางลำดับสูงสองแห่ง ส่วนในกรณีหลักการบริหาร ย่านกลางลำดับค่าทุกแห่งจะตั้งอยู่ภายในพื้นที่ตลาดของย่านกลางลำดับสูง ดังนั้นความหลักการขนส่ง ย่านกลางลำดับค่าแต่ละแห่งจะถูกแบ่งกวดย่านกลางลำดับสูงกว่าสองแห่ง และจำนวนพื้นที่ตลาดของย่านกลางลำดับค่าใดก็จะถูกกำหนดขึ้นด้วยกฎ $k = ๔$ กังรูป ๒.๑ ข.

ในกรณีของหลักการบริหารจะไม่มีกแบ่งศูนย์กลางลำดับค่าระหว่างศูนย์กลางลำดับสูง แคพื้นที่ตลาดของศูนย์กลางลำดับค่าจะเพิ่มขึ้นซึ่งกำหนดด้วยกฎ $k = ๗$

จะเห็นว่าความกฎ $k = ๓$ มีความเหมาะสมกับการตลาด เพราะว่ามีศูนย์กลางตลาดจำนวนมากที่สุดที่เหมาะสมกับพื้นที่เล็ก ๆ สำหรับกฎของ $k = ๔$ จำนวนของศูนย์กลางที่สำคัญจะตั้งอยู่ตามเส้นทางหลัก ซึ่งมีค่าใช้จ่ายในการขนส่งน้อยที่สุด และตามกฎ $k = ๗$ ถือเอาการควบคุมการบริหารเป็นหลัก เพื่อให้มีการบริหารท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ มีการแบ่งแยกภูมิภาคต่าง ๆ ออกจากกันเห็นได้ชัด

อาจกล่าวได้ว่า แบบจำลอง $k = ๓$ หรือหลักการตลาดจะต้องมีกิจกรรมที่ใช้ความชำนาญเฉพาะด้าน (specialisation) เป็นตัวกระตุ้นภายในศูนย์กลางแต่ละลำดับศักย์ให้เป็นตัวพัฒนา (Growth center) อย่างไรก็ตามในทำนองเดียวกันแบบจำลอง $k = ๔$ ก็จะเกิดกิจกรรมที่ใช้ความชำนาญเฉพาะด้าน เป็นตัวกระตุ้นจากภายนอกมากตามเส้นทางคมนาคม

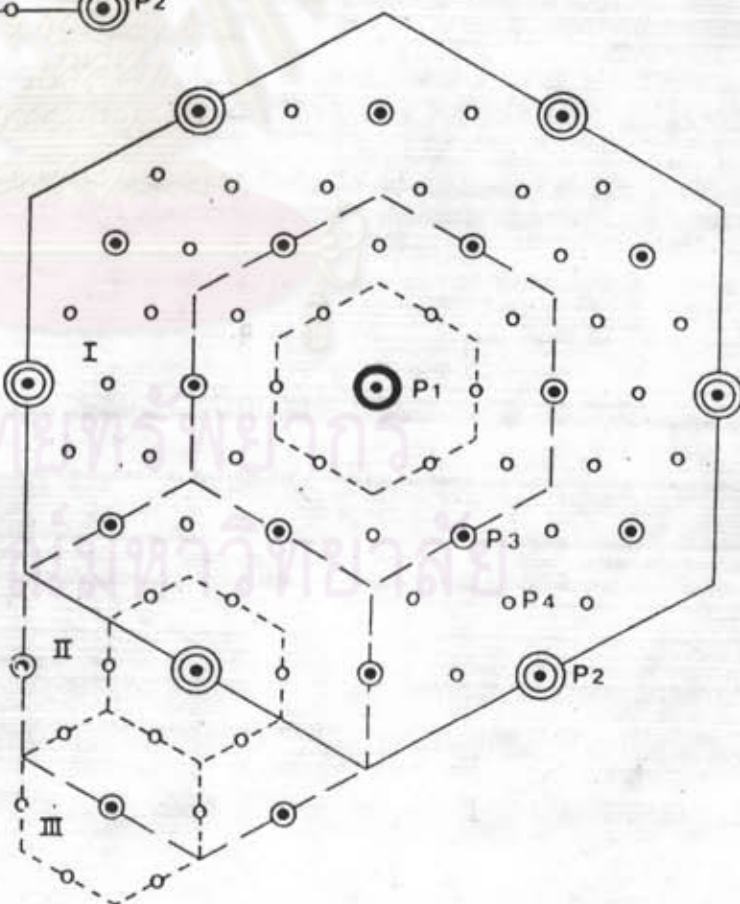
แบบจำลองของคริสตอลเลอร์

รูปที่ ๒.๑

ก. หลักการตลาด (marketing principle.)

ข. หลักการขนส่ง (traffic principle.)

- P1 ย่านกลางลำดับสูง
- P2 ย่านกลางลำดับต่ำ
- P3 ย่านกลางลำดับต่ำที่สุด
- P4 ย่านกลางลำดับย่อยลงมา

๓.๓.๘ แบบจำลองของเลอส์ (Lösch' network)

เลอส์กล่าวถึงการวิเคราะห์ศูนย์กลางชุมชนเกษตรว่า ย่านกลางมีการกระจายตัวเป็นรูปสามเหลี่ยมครอบคลุมพื้นที่ราบทุ่งเกษตร รูปสามเหลี่ยมเหล่านี้จะประกอบกันเป็นพื้นที่ตลาดรูปหกเหลี่ยมที่มีขนาดแตกต่างกัน รูปหกเหลี่ยมใหญ่จะคลุมรูปหกเหลี่ยมเล็ก ชุมชนในพื้นที่ตลาดรูปหกเหลี่ยมจะเดินทางมาสนับสนุนสินค้าชนิดต่าง ๆ ด้วยระยะทางแตกต่างกัน รูปหกเหลี่ยมขนาดใหญ่มีจำนวนน้อยกว่ารูปหกเหลี่ยมขนาดเล็ก สภาวะการณ์เช่นนี้ โครงสร้างของการบริการสินค้าจะขยายใหญ่ขึ้นมาก ปริมาณสินค้าที่ผู้บริโภคจะหาซื้อได้เพิ่ม ปริมาณสูงขึ้นเนื่องจากมีสินค้าชนิดต่าง ๆ ให้เลือกมากขึ้นและสามารถประหยัดค่าขนส่งได้เต็มที่ แบบจำลองที่แท้จริงของเลอส์จึงเป็นย่านกลางตามลำดับศักดิ์ที่มีฟังก์ชันเฉพาะอย่าง (specialisation) แยกต่างกัน กล่าวคือ ย่านกลางทุกแห่งในลำดับเดียวกันไม่จำเป็นต้องมีฟังก์ชันเหมือนกัน ย่านกลางลำดับสูงไม่จำเป็นต้องมีฟังก์ชันของย่านกลางลำดับต่ำกว่าทุกฟังก์ชัน และถ้าหมุนพื้นที่ตลาดรูปหกเหลี่ยมไปรอบจุดศูนย์กลาง จะเกิดส่วนต่าง ๆ ๖ ส่วน แยกออกเป็นส่วนร่ำรวย (มีกิจกรรมมาก) และส่วนยากจน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าศูนย์กลางใหญ่ ๆ อาจตั้งอยู่ห่างออกไป และเมื่อพิจารณาในระบบตลาดทุกภาคจะมีเมืองใหญ่หนึ่งแห่ง ซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นศูนย์กลางของระบบ

เลอส์ได้แสดงให้เห็นอีกอย่างหนึ่งว่า โครงสร้างทางพื้นที่ที่สำคัญจะเริ่มจากรูปแบบเล็ก ๆ ไม่ซับซ้อนมาก แล้วจึงค่อยวิวัฒนาการไปสู่รูปแบบที่ใหญ่และซับซ้อนมากขึ้นตามลำดับ งานของเลอส์ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับรูปแบบของพื้นที่ตลาด ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับลำดับศักดิ์ของย่านกลางมากนัก

๒.๓.๕ แบบจำลองของแกลพิน (Galpin's market area)*

เป็นการวิเคราะห์ย่านกลางในชนบทซึ่งลำดับศักดิ์ของฟังก์ชันได้มาจากการสำรวจข้อมูลโดยวิธีสัมภาษณ์ แล้วนำมาลงแผนที่แสดงระดับสินค้าและบริการที่มีอยู่ในที่ศูนย์กลาง ปรากฏว่าเซกการคาเหล่านี้ไม่ตรงกัน บางแห่งใหญ่กว่าแห่งอื่น ยิ่งไปกว่านั้นยังมีช่องว่างเกิดขึ้นหลายแห่งมีพื้นที่กว้างที่ยังไม่ได้ประโยชน์จากสาธารณูปโภค สาธารณูปการที่มีอยู่ จากการสำรวจก็พบว่าลักษณะภูมิประเทศมีอิทธิพลต่อพื้นที่การค้า

จากการสังเกตการณ์ แกลพินพบว่าขอบเขตพื้นที่บริหารไม่ตรงกับความเป็นจริง และไม่ตรงกับรูปแบบที่ควรจะเป็นจริงซึ่งจะทำให้ภาคขาดประสิทธิภาพ เพื่อแก้ไขสิ่งเหล่านี้ เขาชี้ให้เห็นว่าคงมีการวางแผนที่จะก่อให้เกิดโครงสร้างที่เหมาะสมเพื่อให้ศูนย์กลางต่าง ๆ มีฟังก์ชันสัมพันธ์กัน ซึ่งจะต้องมีขั้นตอนในการวางแผนโดยเฉพาะ คือขั้นแรกต้องลงแผนที่โดยละเอียดเกี่ยวกับภูมิประเทศ รวมทั้งมีสินค้าและบริการอะไรบ้าง ด้วยระยะทางไกลเท่าใด ขั้นที่สองต้องกำหนดรูปแบบของศูนย์กลางชุมชนที่เหมาะสม และขั้นที่สามพยายามวิเคราะห์ปัญหาโดยเฉพาะตลอดจนความขาดแคลนต่าง ๆ

จะเห็นว่าแบบจำลองของแกลพินส่วนใหญ่เน้นเรื่องการแพร่กระจายนวัตกรรมมากกว่า การสรุปหลักของลำดับศัถ์ย์ย่านกลางให้รัดกุม และแกลพินก็ได้นำแบบจำลองของคริสคอลเลอร์ และเลอส์มาเป็นหลักในการวิเคราะห์

อย่างไรก็ตามสามารถนำแบบจำลองของคริสคอลเลอร์มาใช้วางแผนโครงข่ายของย่านกลางได้อย่างมีเหตุผลในประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งปัจจุบันประเทศเหล่านี้ยังมีโครงข่ายของย่านกลางไม่สมบูรณ์ การพัฒนาเศรษฐกิจส่วนใหญ่เน้นที่การเจริญเติบโตและการพัฒนาเฉพาะด้าน ซึ่งอีกด้านหนึ่งนั้นจำเป็นต้องมีการพัฒนาโครงข่ายของศูนย์กลางให้ดีขึ้นด้วย

*Ibid., PP.56 - 57.

๒.๓.๖ แบบจำลองพื้นที่ตลาดที่ไม่เป็นรูปหกเหลี่ยม

ลำดับศักดิ์ของย่านกลางที่เกิดขึ้นในแบบจำลองเกมเป็นรูปหกเหลี่ยมซึ่งเป็นแนวความคิดบริสุทธิ์ แต่ในสภาวะการณจริง ย่านกลางที่ปรากฏให้เห็นไม่เป็นไปตามแนวความคิดอุดมคติ เนื่องจากมีความแปรปรวนอยู่มาก แม้ว่าข้อสมมุติของคริสตอลเลอร์และเลอส์จะมีความยืดหยุ่นอยู่มากก็ตาม จึงจำเป็นต้องปรับปรุงรูปหกเหลี่ยม ซึ่งมีลส์และลาฟ (Mills and Lav) ให้ข้อเสนอไว้ว่า มีความเป็นไปได้ที่พื้นที่ตลาดจะเป็นรูปร่างกลมหรือรูปเหลี่ยม ๖ ด้าน นอกจากนีส์ไคน์ (Stine) ยังให้ข้อสังเกตว่า ถ้าระดับสินค้าและค่า Threshold แสดงได้เป็นรูปร่างกลมซึ่งมีรัศมีเหมาะสมแล้ว วงกลมรอบนอกจะแทนระดับสินค้า ส่วนวงกลมรอบในจะแทนค่า Threshold

จากหลักการและแบบจำลองต่าง ๆ ที่กล่าวมา ได้มีการศึกษาโดยใช้ทฤษฎีย่านกลางเป็นกรอบในการพิจารณาครั้งนี้

Smalle^๒ จักลำดับเมืองในประเทศอังกฤษและเวลส์โดยพิจารณาจากฟังก์ชันการค้าปลีก (retail) และการบริการ (service) ได้แก่ ธนาคาร สาขาของบริษัทการค้าใหญ่ (Woolworths) โรงเรียนมัธยม โรงพยาบาล โรงภาพยนตร์ และหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ เขาจัดเมืองไว้ ๒ อันดับ และพบว่าเมืองเหล่านี้มีกิจกรรมล้นกันลงไป ต่อมา Smith^๓ ได้ปรับปรุงวิธีการของ Smalle ให้ทันสมัยขึ้นแต่ก็ยังใช้กิจกรรมบริการ (service activity) มาพิจารณาเช่นเดียวกันและพบว่าลำดับศักดิ์

^๑Lalit K.Sen et al., Planning Rural Growth Centres for Integrated Area Development, pp. 33 - 35.

^๒John Glasson, An Introduction to Regional Planning, p.158.

^๓Ibid., p.159.

ของเมืองที่จักไว้มักเป็นไปจากปกติอยู่บ้าง นอกจากพิจารณาจากกิจกรรมต่าง ๆ

Dickinson^๑ ได้ทำการศึกษาลำดับสำคัญของเมืองใน East Anglia โดยพิจารณาจากเส้นทางรถโดยสารประจำทาง รวมทั้งข้อมูลจากสถานที่ขายของเลหลัง Bracey^๒ จักลำดับศึกษารูมชน โดยประเมินพื้นที่ในเขตอิทธิพล (hinterland) จากการบริการ ๔ ร้าน คือ ร้านเคมี ร้านการค้า ธนาคาร และโรงภาพยนตร์

นอกจากนี้ Marshall^๓ ได้ทำการศึกษาระบบย่านกลาง ๒ ระบบ ในพื้นที่ที่อยู่ห่างจากทางคานเหนือของคาบสมุทรออนตารีโอคอนโท พบว่าย่านกลางทั้งสองระบบมีลำดับสำคัญไม่สมบูรณ์ แต่มีที่ตั้งของศูนย์กลางตรงตามแบบจำลองของคริสตอลเลอร์ตามหลักการตลาด และที่ตั้งของศูนย์กลางดังกล่าวมีลักษณะเป็นรูปการางสามเหลี่ยมต่อเนื่องกันตลอดทั้งพื้นที่ อย่างไรก็ตามระบบย่านกลางทั้งสองแห่งมีความแตกต่างกันอยู่บ้าง ซึ่ง Marshall ได้อธิบายว่า เนื่องมาจากศูนย์กลางบางแห่งมีกิจกรรมที่ไม่ใช่ย่านกลางอยู่หรือบางแห่งเกิดจากอิทธิพลของเส้นทางการขนส่งที่สำคัญ หรือบางแห่งมีความไม่เท่าเทียมของการกระจายรายได้ในพื้นที่ นอกจากนี้ยังพบว่าฟังก์ชันบางฟังก์ชันที่มีอยู่ในลำดับสำคัญของศูนย์กลางไม่ตรงกัน เนื่องมาจากฟังก์ชันเหล่านั้นมีความสัมพันธ์กับความหนาแน่นของประชากร

Ralp F. Meuter ศึกษาเมืองเล็ก ๆ ในอเมริกา ๓๒ แห่ง เพื่อต้องการทราบว่าการคมนาคมมีผลทำให้จำนวนประชากรที่มาสนับสนุนเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่^๔ โดย

^๑Ibid.

^๒Ibid.

^๓John Urquhart Marshall, The Location of Service towns : An Approach to the Analysis of Central Place Systems, PP.171 - 172.

^๔ประโยชน์ เรืองโรจน์, "การวิเคราะห์ที่ตั้งและสภาพเศรษฐกิจร้านค้าในเขตอำเภอเข็รใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช" (วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิทยาลัยวิชาการศึกษา, ๒๕๑๖), หน้า ๑๖.

เลือกมาศึกษาเป็นคู่ ๆ เมืองหนึ่งมีการคมนาคมสะดวก อีกเมืองหนึ่งมีการคมนาคมไม่สะดวก และศึกษาจากการบริการ ๕๐ ชนิด แล้วเปรียบเทียบจำนวนประชากรที่มาสนับสนุนการบริการของเมืองแต่ละคู่ ผลปรากฏว่า การคมนาคมที่สะดวกมีอิทธิพลต่อจำนวนประชากรที่มาสนับสนุนบริการชนิดต่าง ๆ ของเมืองเล็กในบริเวณศึกษา และพบว่ามีการบริการ ๒ ชนิด ซึ่งจัดการคมนาคมสะดวกแล้วจะทำให้จำนวนประชากรที่มาสนับสนุนมากยิ่งขึ้น คือ บิ๊มแก๊ส โรงแรม อู่ซ่อมรถ ร้านขายของที่ระลึก ภัตตาคาร และร้านขายเครื่องเหล็ก

Edward Ullman ได้แสดงความเห็นว่าทฤษฎีย่านกลางอาจเปลี่ยนไปภัยสาเหตุสำคัญ ๓ ประการ คือ อุตสาหกรรม การคมนาคม และแหล่งทรัพยากร การคมนาคมมีผลทำให้ย่านการค้าและบริการเปลี่ยนรูปจากหกเหลี่ยมเป็นรูปรียาวขนานไปกับเส้นทางคมนาคม ส่วนบริเวณอุตสาหกรรมหนาแน่นคือบริเวณย่านกลางซึ่งหนาแน่นมากแล้วลดลงอย่างรวดเร็วเมื่ออยู่ไกลออกไป และแสดงความคิดเห็นต่อไปว่า ความอุดมสมบูรณ์ของดิน รูปแบบของการกสิกรรม ความหนาแน่นของการกสิกรรม ลักษณะภูมิประเทศ การจัดการของรัฐ ลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจ และศาสนามีผลทำให้ทฤษฎีย่านกลางเปลี่ยนไป

สำหรับงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพื้นที่ค่ายการตั้งศูนย์กลางชุมชนในชนบทที่อยู่ในพื้นที่ที่คนสร้างตนเองในประเทศไทย L.A. Peter Gosling และคณะ^๒ ได้ทำการศึกษาเมืองที่ตั้งขึ้นใหม่แทนเมืองเก่าที่ถูกน้ำท่วมจากการสร้างเขื่อนพลังงานไฟฟ้าคือเมืองฮอก จังหวัดเชียงใหม่ เมืองท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ และเมืองสหคัสซันท์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมืองแต่ละแห่งตั้งอยู่ในบริเวณริมขอบอ่างเก็บน้ำ และรัฐบาลได้ลงทุนสร้างฟังก์ชันต่าง ๆ ให้ เช่น อาคาร ร้านค้า ตลอดจนที่ทำการบริหาร เมืองทั้ง ๓ แห่งนี้มีเมืองฮอกเท่านั้นที่มีความสำคัญกว่าเมืองอื่น ๆ เพราะที่ตั้งมีหมู่บ้านล้อมรอบและตั้งอยู่ติดกับชุมทางถนนสายเมนที่สำคัญ ในขณะที่เมืองท่าปลาและเมืองสหคัสซันท์ตั้งอยู่ห่างไกลจากชุมชน ซึ่งเมื่อ

^๑เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒

^๒L.A. Peter Gosling et al., Pa Mong Resettlement (Michigan : The University of Michigan., n.d.), PP. 143 - 145.

พิจารณาการอยู่รอดหรือการทำหน้าที่ของเมืองอย่างมีประสิทธิภาพ สภาพของศูนย์กลางเมืองปรากฏว่าเมืองทั้ง ๓ แห่ง มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจแตกต่างกัน เมืองฮอกซึ่งตั้งอยู่ทิศชุมทางของถนนสายเมนระหว่างเมืองเชียงใหม่และเมืองแม่สะเรียงเป็นที่ตั้งที่มีเศรษฐกิจสมบูรณ์ในการพัฒนาภาคและมีโครงข่ายการขนส่งของภาค ส่วนเมืองท่าปลาคังอยู่ในที่คันทันคัมจักสรรให้แก่อพยพมาจากอ่าวเก็บน้ำเขื่อนสิริกิติ์ ดังนั้นปัจจัยที่สำคัญจึงขึ้นอยู่กับทำเลที่ตั้งศูนย์กลางเมืองในที่คันทันคัม อย่างไรก็ตามการตั้งเมืองท่าปลา ยังไม่เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจ อพยพจากอ่าวเก็บน้ำจำนวนมากเข้ามาอยู่ในเมืองคอนแรกแต่ภายหลังต้องย้ายออกไปอยู่ในที่ตั้งศูนย์กลางตลาดแห่งใหม่ซึ่งเกิดขึ้นเองโดยที่รัฐบาลไม่ได้ลงทุนหรือช่วยเหลือแต่อย่างใด

สำหรับเมืองสหคัสซึ่งตั้งอยู่ติดกับที่คันทันคัมสร้างตนเองเช่นเดียวกัน และมีการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมที่ดี เช่น ถนน โรงเรียน สิ่งอำนวยความสะดวกทางการสาธารณสุขและไฟฟ้า ในขณะที่มีการหมุนเวียนของเงินในการก่อสร้างเขื่อนลำปาวก็ทำท่าว่าจะเป็นย่านกลางและเป็นศูนย์กลางเมืองของอำเภอได้ในอนาคต แต่หลังจากการก่อสร้างเขื่อนลำปาวเสร็จแล้ว เมืองสหคัสซึ่งก็เริ่มเสื่อมลง พังกั้นของตลาดก็หมดไป และมีเมืองสมเด็จซึ่งตั้งอยู่บนถนนสายเมนเมืองกาฬสินธุ์ - เมืองสกลนคร ขึ้นมาแทน

การนำทฤษฎีย่านกลางมาวิเคราะห์และตรวจสอบลำดับศักดิ์ของชุมชนในชนบทซึ่งรณสิทธิ์ แสงสูว^๑ ได้จัดลำดับศักดิ์ของศูนย์กลางชุมชนในพื้นที่อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ดไว้ ๔ ลำดับ โดยใช้จำนวนประชากรในชุมชน ชนิดและจำนวนร้านค้าบริการในชุมชนเป็นเกณฑ์ในการจัดลำดับ ปรากฏว่าลำดับศักดิ์ของศูนย์กลางชุมชนทั้ง ๔ ลำดับ มีลักษณะกระจายตัวไม่เป็นรูปทรงแหลมที่สมบูรณ์ เนื่องจากเหตุผลในการเลือกที่ตั้งถิ่นฐานของประชากรในอดีตคำนึงถึงทรัพยากรที่เกื้อกูลต่อการทำมาหากินมากกว่าอย่างอื่น ลักษณะการผลิตแบบยังชีพขาดความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจอยู่แบบโดดเดี่ยว การกระจายตัวของชุมชน

^๑รณสิทธิ์ แสงสูว, "การศึกษาระยะทางการเดินทางไปซื้อสินค้าและบริการในชนบทอำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด" (วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร ๒๕๐๔), หน้า ๗๓ - ๗๗

จึงมีลักษณะไม่สม่ำเสมอ บางบริเวณอยู่ใกล้กันมาก บางบริเวณอยู่ห่างไกลกัน นอกจากนั้น ยังมีเหตุผลจากข้อจำกัดทางกายภาพ มีป่าไม้ ภูเขา หนองน้ำ และลำน้ำเป็นอุปสรรคต่อการเดินทาง รวมทั้งยังมีเส้นทางคมนาคมไม่สะดวก และผลของการศึกษายังปรากฏต่อไปอีกว่า ชนิดของสินค้าบริการที่มีอยู่ในศูนย์กลางชุมชนลำค้ำต่างๆ นั้น สินค้าประเภทอาหาร ประชากรส่วนใหญ่ได้ไปซื้อหาที่ศูนย์กลางชุมชนลำค้ำต่ำที่อยู่ใกล้ที่สุด คือระดับหมู่บ้าน ส่วนสินค้าประเภทเสื้อผ้า เครื่องมือทำการเกษตร และการรักษาพยาบาลแผนใหม่ ประชากรส่วนใหญ่ได้ไปใช้บริการที่ศูนย์กลางชุมชนลำค้ำสูงขึ้นไป คือระดับอำเภอหรือระดับจังหวัด

๒.๔ แบบจำลองในการวางแผนพัฒนาระบบชุมชนโดยใช้ศูนย์กลางบริการชุมชนชนบท

ตามที่ได้อธิบายมาแล้วถึงแนวความคิดในการวางแผนพัฒนาและการใช้ทุนภูมิภาคกลางวิเคราะห์ระบบชุมชนในพื้นที่ชนบทเพื่อการพัฒนาชนบทนั้น จะเห็นว่า การพัฒนาชนบทมีความหมายกว้างขวางกว่าการพัฒนาเพื่อเพิ่มขีดความสามารถการผลิตและผลผลิตทางเกษตรกรรม ชอบเขตการพัฒนาครอบคลุมถึงการพัฒนาหมู่บ้านและเมืองเล็กๆ การขยายการให้บริการสาธารณสุข การศึกษา การค้าและพาณิชย์กรรมในท้องถิ่น การจัดตั้งสหกรณ์ การจัดหาสินเชื่อ การสร้างอุตสาหกรรมในท้องถิ่นเพื่อใช้ผลผลิตของการเกษตรเป็นวัตถุดิบ และการปรับปรุงที่อยู่อาศัย น้ำประปา การสุขาภิบาล ตลอดจนการคมนาคม การพัฒนาชนบทจึงช่วยแก้ปัญหาการขาดแคลนอาหาร บรรเทาความอดอยากทางคูล ชำระเงิน เพิ่มรายได้ในชนบท และช่วยขยายตลาดสำหรับสินค้าที่ผลิตในเมือง

ฉะนั้นการวางแผนพัฒนาชนบทจึงเป็นการวางแผนพัฒนาสมบูรณ์แบบ ซึ่งมีลักษณะของแผนดังนี้

๑. มีความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนาที่เกิดขึ้นในระดับบริการต่าง ๆ คือ ระดับชาติ ระดับภาค และระดับท้องถิ่น
๒. มีความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนาในสาขาต่าง ๆ
๓. มีความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม

วิธีการหนึ่งที่มีความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้จะเกิดขึ้นได้เมื่อได้มีการวางแผนพัฒนาระบบชุมชนในพื้นที่ใหม่จตุรรวมกิจกรรมการบริการชุมชนเกิดขึ้นในอนาคต ซึ่งเรียกว่า ศูนย์กลางบริการชุมชน

ในการวางแผนศูนย์กลางบริการชุมชนถือได้ว่าเป็นวิธีที่สำคัญวิธีหนึ่งสำหรับการพัฒนาพื้นที่ในอนาคต ซึ่งไม่เพียงแต่จะก่อให้เกิดการเพิ่มผลผลิตและเกิดการจ้างงานเพิ่มขึ้นเท่านั้น แต่จะต้องเพิ่มสวัสดิการสงเคราะห์ในการบริการทางเศรษฐกิจและสังคมควบคู่กันไป เช่น โรงเรียน โรงพยาบาล คลังสินค้าเกษตร น้ำคั้น น้ำใช้ ฯลฯ การพัฒนาชนบทในอนาคตจึงขึ้นอยู่กับ การขยายการบริการเหล่านี้อย่างทั่วถึง และมีความสัมพันธ์กับประชากรบริเวณโดยรอบ อย่างไรก็ตามการบริการเหล่านี้จะบังเกิดผลได้ก็ต่อเมื่อประชาชนในพื้นที่บริการทุกจุดสามารถเข้าถึงศูนย์กลางบริการชุมชนได้สะดวกและรวดเร็ว ที่ตั้งของศูนย์กลางบริการชุมชนและโครงข่ายถนนจึงต้องมีความสัมพันธ์กัน

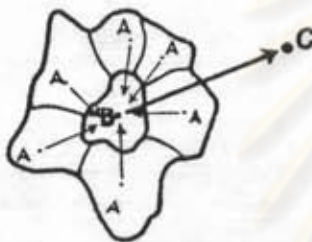
จากแนวความคิดและทฤษฎีดังกล่าว จึงสามารถสรุปออกมาเป็นแบบจำลอง ซึ่งเป็นแนวทางในการวางแผนศูนย์กลางบริการชุมชนของระบบชุมชนในพื้นที่ทำการศึกษา เรียกว่า แบบจำลองความสัมพันธ์ (Relation Model) ระหว่างศูนย์กลางบริการชุมชนลำดับต่างๆ ซึ่งแสดงความสัมพันธ์กันต่าง ๆ ได้แก่ ความสัมพันธ์ในการบริการทางเศรษฐกิจและสังคม ความสัมพันธ์ในการใช้ที่ดินเพื่อเกษตรกรรม และความสัมพันธ์ของโครงข่ายถนน (รูปที่ ๒.๒)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปแบบความสัมพันธ์การวางแผนระบบชุมชนชนบท

1 รูปแบบความสัมพันธ์การบริการ เศรษฐกิจ สังคม

A ศูนย์กลางบริการชุมชนระดับที่ 3

B ศูนย์กลางบริการชุมชนระดับที่ 2

C ศูนย์กลางบริการชุมชนระดับที่ 1

2 รูปแบบความสัมพันธ์ การใช้ที่ดินเกษตรกรรม

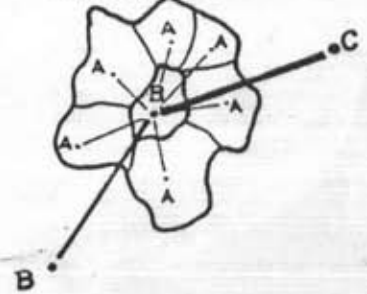

A แหล่งวัตถุดิบสำหรับแปรรูปที่ B

B แหล่งวัตถุดิบเกษตรที่ C

C นิคมอุตสาหกรรมที่ C

3 รูปแบบความสัมพันธ์ โครงข่ายถนน

(A-B) ถนนชนบทพื้นแข็งใช้ได้ทุกฤดูกาล

(B-B) ถนนชนบทพื้นไฉ่กรวดลาดยาง

(B-C) ถนนทางหลวงจังหวัดลาดยาง

→ ทิศทางของการพึ่งพา

→ ทิศทางของการพึ่งพา

ที่มา : ปรับปรุงจาก Model for Central village planning ¹

¹ Lalit K. Sen et al., Planning Rural Growth Centre for Integrated Area Development, p. 172